

Türkçe Önermelerde Doğruluk Koşulları

DOÇ. DR. SEÇİL HİRİK*

Öz

“Türkçe Önermelerde Doğruluk Koşulları” adlı bu çalışmada Türkçe önermelerde doğruluk koşullarını şekillendiren unsurlar, bu koşulları oluşturan ön ve temel etmenler incelenmiştir. Öncelikle bir önermenin doğru veya yanlış olarak değerlendirilebilmesi için dilsel ve mantıksal açıdan anlamlı olması, doğrulanabilir-yanlışlanabilir özellikler taşıması ve ana dil konuşurlarının paylaştığı bir bağlamda üretilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu aşama, önerme değerini kazanan sözcelerın doğruluk sınamasına tabi tutulabilmesi bakımından kritik bir zemin hazırlamaktadır.

Ön koşullara eşlik eden temel koşullar uygunluk, nesnellik, kanıtlanabilirlik ve şüpheden uzaklık gibi unsurları kapsamaktadır. Özellikle gerçeklikle uyum gösteren, bilimsel ya da deneysel verilerle desteklenebilen önermeler daha yüksek bir doğruluk değeri kazanmaktadır. Aynı şekilde, herkesçe kabul görmüş ve tarafların ortak deneyim alanında paylaşılan bilgilere dayalı sözceler, şüphe barındırmadıkları ölçüde *doğru* olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, salt gerçeklik düzeyine yakın sayılabilecek içeriklerin kanıtlarla tutarlı, evrensel ve öznellikten arınmış olması beklenmektedir. Konuşur bakış açısı ile bağlam değişkenliği, özellikle tarihsel ve toplumsal konularda, doğruluk değerlendirmesine ek yorum katmanları kazandırmaktadır. Ancak duygusal tutum, üslup veya kişisel inanç gibi kipsel etmenler, önermelerin doğruluk koşullarını doğrudan etkilememekte, yalnızca değerlendirme sürecine görece öznellik eklemektedir. Böylelikle, doğruluk sınaması hem dilsel hem de toplumsal açılardan çok boyutlu bir süreç hâline gelmektedir.

Anahtar sözcükler: doğruluk, doğruluk değeri, doğruluk koşulları, doğruluk koşulları sınaması, Türkçe

Truth Conditions in Turkish Propositions

Abstract

In this study, titled “Truth Conditions in Turkish Propositions,” the elements that shape truth conditions in Turkish propositions, as well as the preliminary and fundamental factors that constitute these conditions, are examined. It is first emphasized that, for a proposition to be evaluated as true or false, it must be linguistically and logically meaningful, verifiable or falsifiable, and produced within a context shared by native speakers. This stage lays a critical foundation for subjecting utterances that have gained propositional status to a truth test.

The fundamental conditions accompanying these preliminary requirements include factors such as appropriateness, objectivity, verifiability, and freedom from doubt. In particular, propositions that align with reality and can be supported by scientific or empirical data acquire a higher degree of truth. Likewise, utterances based on commonly accepted information shared within

* Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, secilhirik@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2698-9350>

Gönderim tarihi: 5 Mayıs 2025

Kabul tarihi: 21 Haziran 2025

the mutual experience of the parties involved are regarded as “true” to the extent that they remain free of doubt. Additionally, content that can be deemed close to pure reality is expected to be consistent with evidence, universal, and stripped of subjectivity. From the speaker’s perspective, and especially regarding historical and social matters, contextual variability adds extra layers of interpretation to the evaluation of truth. However, modal factors such as emotional stance, style, or personal belief do not directly affect the truth conditions of propositions; they merely introduce a relative degree of subjectivity into the evaluation process. Consequently, truth testing becomes a multidimensional process from both linguistic and societal standpoints.

Keywords: truth, truth value, truth conditions, truth condition testing, Turkish

GİRİŞ: “DOĞRULUK” KAVRAMI VE DOĞRULUK DEĞERİ

Bilginin aranması sürecinde, insanın sahip olmayı arzuladığı unsurlar arasında doğruluk olgusu büyük önem arz etmektedir. İnsanın anlama ve anlamlandırma faaliyetlerinden doğan bilgi, barındırdığı çeşitli özellikler temelinde farklı kategorilere ayrılabilir. Bu nitelikler, bilginin mahiyetini ve nasıl işlediğini kavramaya olanak tanımaktadır. Bilgi, hem öznel hem de nesnel boyutlar içerebilmekte; kimi zaman ise kişisel deneyimler ve toplumsal bağlamda biçimlenen bir yapıya bürünürken aynı zamanda nesnel verilerle teyit edilerek evrensel bir geçerlilik de kazanmaktadır. Konuşur, bilgiyi yalnızca algılayıp benimsemekle yetinmez; onu değerlendirme, düzenleme ve anlamlı bir düzleme taşıma süreçlerini de üstlenmektedir. Bu çabalar, bilginin ileride kullanılabilir, anlaşılır ve çok yönlü ortamlara uyarlanabilir bir hale gelmesini mümkün kılmaktadır. Bilgi, dinamik ve çok boyutlu yapısıyla insanın çevresini algılama biçimini ve yaşam deneyimlerini şekillendirmektedir. Tüm bu dönüştürme sürecinin neticesinde, konuşurun bilgiye yüklediği ve iletişimin sürdürülmesi için temel gördüğü en kıymetli nitelik ise doğruluk olmaktadır.

Bilginin özelliklerinden olan doğruluk kavramı, tanımı tek veya belirli bir yönle sınırlandırılmayan ve bakış açılarına göre şekillenen farklı nitelikler taşımaktadır. Bu sebeple doğruluğu oluşturan koşulların tartışılacağı bu çalışmada böyle bir kavramın sınırlı bir tanımını yapmaya çalışmak yerinde görünmemektedir. Çalışmanın temel amacı doğruluğu belirleyen koşulların neler olduğunu ortaya koymak olduğu için Türkçe önermeler üzerinden bilginin doğruluğu meselesi ve doğruluğu hazırlayan koşullar değerlendirilmiştir.

Erken dönem düşünürlerden Platon, Aristoteles gibi filozofların tartışmaları bilgi ve doğruluğun insanın varlıkla ilişkisini anlamaya yönelik bir çaba olarak ele alınması, bu düşünürlerin ortak bir tema etrafında birleştiğini göstermektedir. Varlık ve bilginin birbiri ile örtüşmesi ya da öznenin nesnesine uygunluğu gibi tanımlar merkezinde şekillenen ilk dönem filozoflarının görüşleri zamanla deneyim, kanıtlanabilirlik ve algı kavramları etrafında toplanmıştır. Son dönem filozoflarından Frege (1952) ve Wittgenstein (1996) gibi düşünürler ise dil ve anlamın doğrulukla olan ilişkisini vurgulayarak doğru bilginin sadece dış dünyaya uygunlukla değil, aynı zamanda dilsel yapıların ve zihinsel süreçlerin etkisiyle de belirlendiğini savunmuşlardır. Frege’nin anlam ve gönderim ayrımı, Wittgenstein’in doğrulanabilirlik ilkesinin etkisiyle bilgi ve doğruluğun dilsel ifadelerle dayandırılması, bilginin yapısal ve anlamsal boyutlarını daha derinlemesine

incelemeye olanak tanımaktadır. Russell (2007, s. 158; 2013) içinse doğru ya da yanlış olarak nitelenebilecek olan kavram, sadece sözcük, algı, imge ve benzerlerinin yerine geçen sembollerin kendisinin kesin olması durumuyla açıklanabilir. Sonuç olarak doğru bilginin ne olduğuna dair sorular, tarihsel olarak farklı düşünürler tarafından farklı açılardan ele alınmış ve her biri, doğru bilginin koşullarını anlamaya yönelik farklı yollar önermiştir. Bu düşünürlerin yaklaşımı, bilginin sadece nesnel gerçeklik ile ilişkisi üzerinden değil, aynı zamanda dil, zihin ve toplumsal bağlam üzerinden de değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu bakış açıları, doğru bilginin doğası ve nasıl elde edilebileceği hakkında daha kapsamlı bir anlayış geliştirmeye olanak sağlamaktadır.

Doğruluğu belirleyen koşullardan bahsetmeden önce doğruluk değerini de kısaca ana hatlarıyla tanıtmak gerekmektedir. Konuşurlar arası doğruluğundan emin olunan bir önermeye *doğru* değeri verilirken doğruluk koşullarını sağlamayan önermeler *yanlış* olarak kategorilendirilmektedir. Örneğin “Elma bir meyvedir.” önermesi doğruluk koşullarını karşıladığından doğru değerine sahiptir. Buna karşılık “Elma bir hayvandır.” önermesi bu koşulları sağlamadığı için yanlış olarak değerlendirilmektedir. Tabii her önermenin doğruluk değeri içerip içermemesi meselesi de konunun ayrı bir boyutudur. Doğrulanabilirlik niteliği gösteren önermeler, sıradan tümce ve sözcelerden ayrılarak doğruluk koşulları sınamasına tabi tutulmaktadır. Ancak bu noktadan sonra önermenin doğru ya da yanlış değerinden bahsetmek mümkün olacaktır. Bir önermeye doğru değerinin atfedilebilmesi için doğruluk koşulları sınamasından geçmiş olması beklenmektedir.

1. DOĞRULUK KOŞULLARI

Bir önermeye “doğru” şeklinde bir doğruluk değeri atfedilebilmesi, o önermenin çeşitli ölçütleri karşılaması ve dolayısıyla belli bir doğruluk sınamasından başarıyla geçmesiyle mümkün hâle gelmektedir. Doğruluk koşullarının bu çalışma kapsamında değerlendirmesine geçmeden önce bazı önemli araştırmacıların doğruluğu hazırlayan koşullarla ilgili görüşlerine genel hatlarıyla yer vermek faydalı olacaktır. Frege’nin (1952) anlam ve gönderim ayrımını ele aldığı çalışmasında, dilsel ifadelerle atanan anlamın doğruluk koşullarıyla nasıl ilintili olduğunun tartışıldığı bilinmektedir. Felsefi bakış açısıyla doğruluk değerinin nesneyle ilişkisinin hangi ilkeler çerçevesinde kurulabileceği gösterilmektedir. Doğruluk koşulları denince akla gelen önemli araştırmacılarından biri de Tarski’dir (1944, s. 344-353). Tarski’ye göre doğruluk koşullarının belirlenmesinde temel unsur, tümcelerin hangi durumlarda doğru ya da yanlış olduğunun açıkça ifade edilmesidir. Ona göre “Kar beyazdır.” gibi bir tümce, ancak kar gerçekten beyaz ise doğru olmaktadır. Bu bağlamda doğruluk koşulları, tümcelerin gerçeğe uygunluğunu belirleyen durumlar olarak görülmektedir. Tarski, bu tanımının yeterliliğini belirlemek amacıyla doğruluk kavramının somut açıdan uygunluğu için koşullar belirlemiştir. Bu koşullar, “T şeması” olarak adlandırdığı eşdeğerlikleri içermektedir. “X doğrudur ancak ve ancak p.” biçimindeki eşdeğerlikler, tümcelerin doğruluk koşullarını belirtmektedir. Bu bağlamda Tarski, doğruluk kavramının yalnızca tek bir dile özgü olduğunu vurgulamakta, her dilin kendi doğruluk koşullarına sahip olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı, doğruluk koşullarını tanımlamak için iki temel ayırımdan bahsetmektedir: (i) Doğruluğu mantıkta “X doğrudur ancak ve ancak p.” eşdeğerliğiyle ele almak, (ii) Bunu tutarlı

biçimde gösterebilmek adına üst-dil ve nesne-dil ayrımını yapıp çelişkili durumları bertaraf edecek şekilde biçimsel sınırlar çizmek. Bu yönüyle Tarski'nin anlambilimsel doğruluk anlayışı, hem dilbilim hem de felsefe açısından belirgin örnekler ile doğruluk koşullarını en net biçimde yorumlama çabası olarak değerlendirilmektedir.

Davidson (1967), bir dilin anlam kuramının temel hedefinin o dildeki "tüm önermelerin doğruluk koşullarını" belirlemek olduğunu öne sürmektedir. Ona göre "Bir kuram, her bir tümcenin hangi durumda doğru olduğunu ifade eden koşulları sergileyerek anlamı açıklamaktadır." Bu yaklaşım, Tarski'nin doğal diller için geliştirdiği "doğruluk" tanımına dayanmaktadır. Davidson, bu yöntemi doğal dillere uygulamanın zorluğunu kabul etmekle birlikte dilin yapısının doğru biçimde analiz edilmesiyle bunun mümkün hâle geleceğini savunmakta ve "Kar beyazdır." örneğini ele alarak söz konusu tümcenin doğruluk koşulunu tam olarak ortaya koyduğunu belirtmektedir. Böylece her tümceye özgü doğruluk koşullarının dile içkin kurallarla tanımlı bir doğruluk kuramı sayesinde verilebileceği vurgulanmaktadır. Ona göre anlam, "tümceler hangi koşullarda doğru kabul edilir?" sorusuna sistemli bir yanıt sunan bu kuram üzerinden açıklanabilmektedir. Davidson'un yaklaşımı, her ne kadar dilsel çeşitliliğin ve olası belirsizliklerin üstesinden gelmenin güç olduğunu kabul etse de doğru bir mantıksal çözümleme ile doğal diller için kapsamlı bir doğruluk kuramı geliştirilebileceğini savunmaktadır.

Searle, *Söz Edimleri* çalışmasında bildiri kipindeki tümcelerde tümcenin anlamının doğruluk koşulları kümesi tarafından belirlendiğini iddia etmektedir. Yani bir tümceyi bir bildirimde bulunmak üzere düz bir biçimde söylemiş olan konuşur, ancak ve ancak bu koşullar kümesi geçerliyse doğru bildirimde bulunmuş olmaktadır. Böyle bir tümcenin anlamını bilmek, onun doğruluk koşullarını bilmekten başka bir şey değildir. Bazı anlamlı tümcelerin söylendikleri bağlam değiştiğinde doğruluk koşullarının da değiştiğini söyleyen Searle (2011, s. 162-163), "Ben açım." tümcesini örnek olarak sunmaktadır. Ona göre bu tümce bir konuşur tarafından onu doğru bir bildirim kılacak bağlamda sözcelenmiş olabilir ancak başka bir konuşur tarafından ya da başka bir durumda aynı konuşur tarafından onu yanlış bildirim kılacak bağlamda da sözcelenebilmektedir. Doğruluk koşullarını içine alan ve tıpkı Searle gibi bağlamın önemini vurgulayan yaklaşımlardan biri de Montague Dil Bilgisi'dir ve bu yaklaşım, doğal dillerin mantıksal analizini Tarski'nin doğruluk tanımıyla birleştirmektedir. Bu kuramdan yararlanan Cable (2014, s. 37-39, 58-60), çalışmasında doğruluk koşullarını, bir önermenin belirli bir bağlamda doğru olup olmadığını belirleyen kurallar ve yöntemler bütünü olarak değerlendirmektedir. Doğruluk koşullarının belirlenmesi süreci üç temel aşamaya dayandırılmaktadır: bireysel sabitlerin varlıklarla eşleştirilmesi, yüklemelerin belirli bir özellik veya ilişki kümesiyle örtüşmesi ve bileşik önermelerin mantıksal bağlaçları temelinde doğruluk değerlerinin belirlenmesi. Cabel'a göre örneğin "Angelika Kratzer, Fransız'dır." önermesi, eğer Angelika Kratzer gerçekten Fransız ise doğru, değilse yanlış kabul edilmektedir. Benzer şekilde, "Seth Cable, Rajesh Bhatt'tan daha yaşlıdır." önermesinde ilgili kişiler arasındaki yaş farkı dikkate alınarak doğruluk değeri belirlenmektedir. Bu yaklaşımda bireysel sabitler belirli nesnelere karşılık gelmekte, yüklemeler ise bir varlık kümesine ya da varlık çiftlerine atanarak önermelerin doğruluk koşulları oluşturmaktadır. Montague Dil Bilgisi'nde doğruluk koşulları, bir önermenin geçerliliğini belirlemek için matematiksel ve mantıksal kurallar

çerçevesinde incelenmektedir. Doğruluk değerleri, kuramda yer alan nesneler, ilişkiler ve bağlaçların işleyişine bağlı olarak belirlenmektedir.

Montague Dil Bilgisi'nden yararlanan araştırmacılardan biri olan Partee (2007) çalışmasında, doğruluk koşullarını dilbilimsel anlamın merkezine yerleştirmektedir. Ona göre bir tümcenin doğru kabul edilebilmesi için o tümcenin hangi dünyalarda doğru olduğunu belirlemek gerekli olmaktadır. Bu yaklaşımda, sözcüklerin ve ifadelerin katkıları, oluşturdukları daha büyük dilsel yapılarda hangi koşullarda doğruluk değeri kazandığı üzerinden değerlendirilmektedir. Örneğin "Bir sahte silah, silah değildir." önermesi, "sahte silah" ifadesinin "gerçek silah" kapsamına girmediği bir anlam geçişi sergilemektedir. Partee, "O silah gerçek mi yoksa sahte mi?" gibi sorularda ise bağlamın, silah kavramının gönderimini genişlettiğini öne sürmektedir (2007, s. 153). Böylece "sahte" veya "gerçek" niteleyicileri, maddenin özgün kapsamını değiştirmekte ve doğruluk koşullarını etkilemektedir. Bu bakış açısı, sözlük anlamı ile söz dizimsel bileşimin sürekli etkileşim içinde olduğunu göstermekte ve biçimsel anlambilimde doğruluk koşullarının anlamın oluşum sürecinde temel bir rehber olduğunu ortaya koymaktadır.

Doğruluk koşullarını anlambilim merkezinde ele alan Dummett, bir önermenin anlaşılmasının o önermenin hangi durumda doğru sayılacağına kavranmasıyla ilgili olduğunu varsaymaktadır (1978, s. 1). Örneğin "Fransa'nın şimdiki kralı" ifadesi, gerçek bir gönderim noktası bulunmadığında nasıl anlaşılabilceği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu tür örnekler, doğruluk koşullarının yeterli olmadığını, bağlamın ve konuşurun niyetinin de belirleyici olduğunu göstermektedir. Yine matematiksel önermelerin "tam belirlenmiş" bir gerçekliğe dayanıp dayanmadığı tartışması, doğruluk kavramının nesnel mi yoksa yöntemsel mi ele alınması gerektiğini sorgulatmaktadır. Dummett, bu çerçevede iki yaklaşım arasında ayrım yapmaktadır: gerçekçi taraf, önermenin doğruluğunun keşfedilmeyi bekleyen bir olguya bağlı olduğunu savunmakta; gerçekçilik karşıtı eğilim ise doğruluk koşullarının belirlenebilirlik temelli olduğunu ileri sürmektedir (1978, s. 38, 145, 229). Böylece doğru sözcüğünün tanımı, sadece biçimsel olmayan, anlam ve kullanımla da ilişkilenen bir kavram olarak görülmektedir. Dummett'in çözümlemeleri, doğruluk koşullarının anlaşılmasının dilbilimde öneme sahip olduğunu göstermektedir. Dummett'in ortaya koyduğu bu kuramsal çerçeve, doğruluk koşullarının dilbilimsel önemi konusunda temel bir başlangıç noktası sunmaktadır. Bu çerçeveyi genişleten Bach, dilsel ifadelerin anlamlarının koşullarla ilişkilendirilerek sistematik biçimde değerlendirilmesini ön plana çıkarmaktadır.

Bach, dilsel ifadelerin anlamlarının değerlendirilmesinde doğru ya da yanlış oluşlarının sistematik biçimde koşullara bağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Araştırmacıya göre doğruluk koşullarının belirlenmesi, ifadelerin dil dışı gerçekliklerle bağlantısının incelenmesine olanak tanımakta ve böylece anlamın oluşumunu biçimlendiren mantıksal yapıyı açıkça ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, olası dünyalarla zenginleştirilerek *zorunluluk* veya *olasılık* gibi ifadelerin işleyişini de açıklamaktadır (1989, s. 16). Böylece doğal dil ve gerçeklik bağıntısı anlaşılmakta ve anlam da betimlenen varlıklar ile çeşitli olası senaryolar üzerinden değerlendirilmektedir.

Yukarıda ele alınan kuramsal yaklaşımlar, doğruluk kavramını dilsel, mantıksal ve felsefi boyutlarıyla bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Tüm bu görüşler, önermelerin doğruluk koşulları ile onların ifade edildiği bağlam arasındaki karmaşık ilişkiyi vurgulamaktadır.

Bu sayede, doğruluk kavramına dair farklı yöntem ve araçlarla geliştirilen kuramsal çerçevelerin ortak paydasını belirleme imkânı doğmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma içinde kuramsal çeşitliliklerin varlığı, doğruluk ölçütlerinin sistematik biçimde sınıflandırılması için gerekli zemin hazırlamaktadır. Her ne kadar bu ölçütler farklı kuramsal yaklaşımlarla çeşitlendirilebilse de genel anlamda iki ana kategoride incelenebilecekleri söylenebilir: *ön koşullar* ve *temel koşullar*.

Ön koşullar, bir önermenin mantıksal ya da dilbilimsel açıdan anlamlı ve üzerinde değerlendirme yapılabilir nitelikte olmasını sağlayan gereklilikleri içerir. Bu aşamada, önermenin dilsel olarak tutarlı, çelişkisiz ve anlaşılır biçimde formüle edilmesi beklenmektedir. Örneğin anlamsal olarak anlaşılmayan veya kendisiyle çelişen ifadeler içeren bir önerme, üzerinde doğruluk değerlendirmesi yapılamayacağı için bu aşamada zaten elenmektedir. Ayrıca, iletişime katılan konuşur ve dinleyicilerin önermenin konu edindiği alanda paylaşılan temel bilgilere ya da ortak bir bağlama sahip olmaları da bu aşamada dikkate alınabilecek gerekliliklerdendir. Bağlam ortaklığı ve dilsel tutarlılık sağlanmadığı takdirde henüz önermenin doğruluğu tartışılmadan ön koşullar eksik kalmış olur. Temel koşullar ise önermenin gerçeklikle veya bilimsel verilerle uyum düzeyini test eden ölçütleri kapsamaktadır. Bu aşamada, önermede sunulan bilginin dış dünyada kanıtlanabilir olması, deney ve gözlem sonuçlarıyla uyuşması, bilimsel esaslarla desteklenmesi ya da sağlam mantıksal çıkarımlarla temellendirilmiş bulunması beklenmektedir. Örneğin “Dünya’nın uydusu Ay’dır.” şeklindeki bir önermenin temel koşulları yerine getirmesi, astronomik verilerle doğrulanabilmesi sayesinde mümkün olur. Buna karşılık gözlemsel veriyle uyuşmayan veya bilimsel çerçeve dışında kalan bir iddia, temel koşullar noktasında sorunlu sayılacak ve doğru değeri alamayacaktır. Böylelikle bir önermeyi doğru olarak nitelemek, sadece onun içerdiği bilginin dış dünyadaki gerçek durumla uyumlu olmasını değil aynı zamanda önermenin biçimsel ve anlamsal tutarlılık gibi ön koşulları da yerine getirmesini gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle ön koşullar sağlandığında önerme üzerinde değerlendirme yapmak mümkün hâle gelmekte ve temel koşulların çözümlenmesiyle birlikte önerme, doğru veya yanlış şeklinde bir sonuca ulaştırılmaktadır. Bu iki aşama arasında bir dengesizlik veya uyuşmazlık söz konusu olduğunda önermenin doğruluk değeri hâlâ belirsiz kalabilir ya da eksik koşulları nedeniyle doğrudan yanlış olarak nitelendirilebilir. Sonuç olarak ön koşullar ve temel koşullar olarak adlandırılan bu iki kategori, bir önermenin doğrulukla ilgili değerlendirilmesinde tamamlayıcı nitelik taşımaktadır.

1.1. Ön koşullar

Sözcenin doğruluk değerinden bahsedebilmek için öncelikle onun önerme değerine sahip olması ve doğrulanabilirlik/yanlışlanabilirlik niteliği taşıması gerekmektedir. Bu ön koşullar sayesinde sözce doğru ya da yanlış şeklinde bir değerle değerlendirilebilir. Ayrıca katılımcıların özellikle ana dil konuşurluğunun doğruluk sınavında önemli olduğu belirtilmektedir. Ana dili konuşuru, ilgili dilin yapısal özelliklerini ve kültürel arka planını içgüdüsel biçimde kavrayarak önermelerin doğruluğunu daha güvenilir biçimde yargılayabilmektedir. İkinci dil konuşurları, olası kültürel ve bağlamsal eksikler nedeniyle aynı ölçüde sağlıklı bir değerlendirme yapamayabilir. Böylece, önermelerdeki doğruluk sınavı ancak ana dili aracılığıyla yürütüldüğünde daha nesnel sonuçlar elde edilebilmektedir. Bu yaklaşım, sosyodilbilimsel, bilişsel ve kültürel boyutları kapsayan bütüncül bir bakış açısını yansıtmaktadır. Böyle bir bütüncül değerlendirme hem dil

bilgisel hem de toplumsal unsurları gözeterek doğru ve yanlış önermelerin ayrımını daha sağlam temellere oturtmakta, iletişim sürecinin güvenilirliğini artırmaktadır.

1.1.1. Önerme değeri

Konuşurun duygu ve düşüncelerini aktardığı, bir olay ya da durumdan bahsettiği tümcesi, bağlam içinde yer aldığı sözce değeri taşıyor hale gelmektedir. Sözcüler arasında bir durumu, duyguyu, olayı ya da düşünceyi yansıtabildiği gibi tüm bunlardan ayrı onaylama, reddetme anlamlarını içerenler de bulunmaktadır. Biri sözceleme öznesi diğeri muhatap olmak üzere iletişimin katılımcıları sözceleme eylemi esnasında birbirlerine bilgi aktarımı gerçekleştirmektedir. Bu eyleme konu olan sözce, iletişimin tarafları olan konuşurların bahsi geçen olay ya da durum üzerindeki yargılarını, bildirimlerini taşıdığı takdirde önermeye dönüşmektedir. Önermeler, konuşurların olay ya da durumla ilgili duyum, tespit, aktarım gibi iletimlerini içermektedir. Varsayımdan uzak olan önermesel bildirimler, önerme değeri taşıyan sözcelere dönüşmektedir. Önerme, iletişimin önemli amaçlarından olan bilgi iletiminin nesnesidir ve veri aktarımında kullanılarak iletişim sürecinde daha farklı bir boyuta geçilmesini sağlamaktadır. Wittgenstein'ın önermeler üzerine yaklaşımında dil ve düşünce arasındaki bağlantı yer almaktadır. Ona göre anlamlı önermeler dünyayı resimleyen, dolayısıyla bir şey durumunun varlığını öne süren betimleyici önermelerdir. Bunlar, öne sürdükleri şey durumunun var olup olmamasına bağlı olarak doğru ya da yanlış olacaktır ve şey durumunun bu tür bilgisi ise deneyi gerektirmektedir (Hadot, 2015, s. 28; Utku, 2014, s. 193).

Önerme, aynı zamanda bu çalışmaya konu olan doğruluk ölçütlerinin ön koşulu olma bakımından önem arz etmektedir. Doğruluk denen nitelik konuşurun herhangi bir sözcesinde değil önerme değeri taşıyan sözcesinde aranmaktadır. Dolayısıyla bir sözcenin doğruluk değerinden bahsedebilmenin ön koşulu olarak önerme değerinin varlığı ilk ölçüt olarak kabul edilmelidir. Bu bakış açısından hareketle sözcede yer alan sözcüklerin ve söz öbeklerinin doğruluk değeri taşımadığı düşüncesi, “eğer bu birimler bağlam içerisinde veriliyorsa” gerektirmesinden hareketle yine önermesel değer üstlenebilmektedir. Bu sebeple yalnızca söz dizimsel olarak tam tümce yapısında olan sözceler değil aynı zamanda karşılıklı konuşma içerisinde yer alan bir sözcük ya da söz öbeği de önerme değerine sahiptir. Bilgi içerikli bir soruya verilen *evet*, *hayır*, *doğru* vb. pek çok sözcük ya da söz öbeği de bu bağlamda önermesel içerik yansıtabilmektedir (A: “Elma bir meyve midir?” B: “Evet, bir meyvedir.”). Böylece bu gibi birimler de doğruluk sınavından geçmeye uygundur. Bazı ifadelerin önerme gibi görünmesine karşın doğruluk değeri taşımadıkları için önerme olarak kabul edilmeyeceklerini söylemek gerekmektedir. “Kapıyı kapat!” gibi emir, “Ah ne güzel bir gün.” gibi duygu, “Hava nasıl olacak?” gibi soru tümceleri doğruluğun ön koşulu olan önermesel değer taşıyamaları sebebiyle değerlendirme dışında kalmaktadır.

“Ankara Türkiye'nin başkentidir.”, “Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938 yılında hayata gözlerini yumdu.” gibi sözceler bilgiyi iletmesi, doğru ya da yanlış değeri alabilmesi ve yargı bildirmesi bakımından önermeye örnek verilebilir. Önerme, bir düşüncenin veya durumun mantıksal olarak değerlendirilmesini sağlar. İletişimin tarafı olarak muhatap, konuşurun iletmediği bilgiyi farklı sınamalardan geçirerek önermesinin doğruluk değerine karar vermektedir. Örneğin “İstanbul, Türkiye'nin en kalabalık şehridir.” önermesi doğru iken “Dünya düzdür.” önermesi

yanlıştır. Söz konusu önermelerin doğruluk değerini belirleyen ise daha sonraki bölümde tartışılacak olan temel koşullardır.

1.1.2. Doğrulanabilirlik/Yanlışılanabilirlik

Bir önermenin doğruluk değerinden söz edilebilmesi için öncelikle o ifadenin önerme kategorisinde yer alması gerekmektedir. Bu gereklilik, ifadenin belli mantık kurallarına uygun bir biçimde düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır. Aksi taktirde iletişim sürecinde alıcı ve verici arasındaki etkileşim, yalnızca bildirimsel veriler veya olgular üzerinden anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla önermenin doğru kabul edilebilmesi, doğrulanabilirlik ve yanışılanabilirlik olarak ifade edilen temel mantık ölçütlerini karşılamaına bağlı bulunmaktadır. Bir ifadenin doğru ya da yanlış şeklinde değerlendirilebilmesi, onun nesnel bir gerçeklikle ilişkili olup olmadığını saptama çabasının bir sonucunu yansıtmaktadır. Bu noktada, iletişime katılan taraflar, duydukları ya da okudukları bilginin doğruluk değerini teyit etme gereksinimi duymaktadır. Bu teyit, zihin tarafından çeşitli doğrulama süreçlerinden geçirilmekte ve nesnel ölçütlerle test edilen önermeler, sonuçta doğru veya yanlış şeklinde bir değer kazanmaktadır. İşte bu aşamada, önermelerin doğrulanabilirlik ve yanışılanabilirlik koşulları, söz konusu önermenin mantıksal açıdan incelenmesini olanaklı kılmaktadır.

Doğruluk değerinin sınanmasında, sözcenin mantık çerçevesinde değerlendirildiği çeşitli yöntemler devreye girmektedir. Örneğin “Su, 100°C’de kaynar (deniz seviyesinde).”, “Dünya Güneş’in etrafında döner.”, “Bir üçgenin iç açıların toplamı 180 derecedir.”, “Paris, Fransa’nın başkentidir.” gibi sınamalardan başarıyla geçen önermeler doğru kabul edilmektedir. Buna karşılık, “Türkiye’nin en büyük yüz ölçümüne sahip şehri İstanbul’dur.”, “Ay kendi ışığını üretir.”, “4 asal bir sayıdır.”, “Afrika dünyanın en küçük kıtasıdır.” ve “İnsanlar oksijen yerine karbondioksit solur.” biçimindeki ifadeler, önerme yapısında olsalar bile gerçeğe aykırı oldukları için yanlış kabul edilmektedir. Bu sebeple bir önermenin doğru veya yanlış olarak sınıflandırılması, bilgi alanında kullanılan yöntemlerin geçerlilik ve güvenilirliğine de bağlı bulunmaktadır. Bu doğrulama ve yanışılama işlemleri, iletişim sürecinde ortaya konan bilgi unsurlarının geçerliliğini denetlemekte ve her bir ifadeye belirli bir inanç veya reddetme tavrı kazandırmaktadır. Bununla birlikte, doğruluk değerinin belirlenme süreci, her zaman kolaylıkla gözlemlenebilir, ölçülebilir veya deneysel olarak saptanabilir unsurlara dayanmayabilmektedir. Bazı durumlarda önermelerin doğruluğu karmaşık kuramsal çerçeveler veya soyut kavramsal çözümlemeler neticesinde ortaya konmakta; dolayısıyla bilgi alanındaki uzmanlık seviyesine bağlı olarak doğrulama süreçleri değişkenlik gösterebilmektedir. Ancak iletişimde sağlıklı ve güvenilir bir kanal oluşturabilmek adına, belirli standart doğrulama yöntemlerinin gözetilmesi büyük önem taşımaktadır.

Nihayetinde önermelerin doğruluk ve yanlışlık değerleri, mantık kurallarına ve deneysel gerçekliğe dayanarak saptanmakta ve bu saptamalar, gündelik yaşamın yanı sıra bilimsel disiplinlerin de ayrılmaz bir parçası konumunda yer almaktadır. İletişimin tarafları, doğruluğu teyit edilmiş bilgilere başvurarak etkileşimlerini sürdürmekte ve yanlış olduğu ispatlanan savlardan uzak durmaya çalışmaktadır.

1.1.3. Ana dil konuşur olma

Doğruluk sınavının ön koşullarından ilki, sözcenin önerme değeri taşıması ve ardından bu önermenin doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir nitelikte olmasıdır. Bununla birlikte söz konusu iki ana nitelik haricinde doğruluk sınavını tamamlayıcı kritik bir unsur daha bulunmaktadır. Bu unsur, iletişimde yer alan tarafların önerme üretilen dilin konuşurları olmaları gerekliliğidir. Özellikle ana dil konuşuru olma durumu, o dilin yapısal özelliklerine, sözcük dağarcığına ve kültürel ifadelerine doğal bir hâkimiyet sağlamaktadır. Bu hâkimiyet, önermedeki sözcük ve kavramların inceliklerini anlama, arka plan bilgisini sezme ve bağlamsal ipuçlarını kavrama süreçlerini kolaylaştırır. Örneğin Türkçeyi ana dili olarak edinen bir birey, “Türkiye’nin başkenti İstanbul’dur.” şeklindeki bir önermeyi, dilsel sezgileri ve kültürel birikimi sayesinde neredeyse anında yanlış olarak işaretleyebilir. Bu birey, yalnızca dil kuralları temelinde değil toplumsal ve coğrafi bilgilere de dayanarak gerçeğe uygunluk payını sorgulayabilir. Bu nedenle doğruluk sınavının güvenilir bir şekilde yapılabilmesi için önermenin üretildiği dilin konuşurun ana dili olması tercih edilmektedir. Burada önemli bir noktaya vurgu yapmak gerekir: Doğruluk sınavı, salt dil bilgisel veya mantıksal ölçütlerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bilişsel, kültürel ve sosyodilbilimsel etkenleri de içermektedir. Bir önermeyi geçerli biçimde değerlendirebilmek, o dili doğal ortamında edinmiş ve uzun süre kullanmış bireylerin incelemesine dayanmaktadır çünkü ikinci dil bağlamında edinilen bir önermenin değerlendirilmesinde konuşurun dil yeterliliği, kültürel gönderimlere aşinalığı ve düşünme sistemleri gibi değişkenler devreye girmektedir. Bir Türk, “Bayramlar insanların birbirini ziyaret ettiği günlerdir.” önermesini hemen kendi kültürel bağlamında değerlendirebilir ve bu önermeyi rahatlıkla doğruluk süzgecinden geçirebilir. Aynı ifade, Türk kültürüne yabancı olan, Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenen biri tarafından tam olarak doğrulanamayabilir veya bağlamsal ayrıntılar fark edilmeyebilir. Ana dil konuşuru olan bireyler, içinde yetiştikleri dilin anlambilimsel yapısını, bağlam özelliklerini ve kültürel örtük anlamlarını içgüdüsel olarak kavrayabilmekte, bu sayede önerme içeriklerinin doğruluğunu daha güvenilir biçimde değerlendirebilmektedir.

İkinci dil konuşuru, sözcüklerin çağrışımsal değerlerini ya da deyimisel anlamlarını ana dil konuşuru kadar hızlı kavrayamayabilmekte ve bu da hem yanlış anlaşılmalara hem de eksik değerlendirmelere yol açabilmektedir. Özellikle deyimler, yerel kültürel unsurlar veya tarihsel göndermeler içeren tümcelerde anlama zorluğu daha da belirginleşmektedir. Dolayısıyla ana dili haricindeki bir dilde ifade edilen önermeler, gerçeğe uygunluğu değerlendirme esnasında bağlam yoksunluğu veya kavramsal kaymalar sebebiyle hataya düşmeye elverişli bir zemin hazırlamaktadır. Bütün bu etkenler değerlendirildiğinde doğruluk sınavında dilin ana dil olarak bilinmesi temel bir güvence sağlamaktadır.

Örnekler de göstermektedir ki doğruluk sınavında dil yeterliliği sadece sözcüklerin anlamlarını bilmekle sınırlı değildir. Dilsel yeterlilik, aynı zamanda kültürel gönderimlere, toplumsal uygulamalara ve tarihî-kavramsal arka plana hâkimiyeti de içermektedir. Bu nedenle ikinci dil konuşurlarının bir önermenin doğruluğunu sağlıklı biçimde değerlendirebilmeleri daha zor olabilir. İkinci dil olarak öğrenilen bir dildeki önermelerle karşılaşıldığında bilişsel işleme farklılıkları, bağlam algısındaki eksiklikler ve kültürel bilgi eksikliği gibi çeşitli nedenlerle yanlış

anlaşılma ve değerlendirme hataları yapılması kaçınılmazdır. Sonuç olarak doğruluk sınavının sağlıklı, güvenilir ve nesnel biçimde gerçekleştirilebilmesi için önermenin ifade edildiği dilin katılımcıların ana dili olması büyük önem taşımaktadır. Bu özellik, sadece dilbilimsel ve mantıksal değil; aynı zamanda sosyodilbilimsel, bilişsel ve kültürel boyutları da kapsayan bütüncül bir doğruluk değerlendirmesini mümkün kılmaktadır. Ana dil konuşurluğu, doğru ve yanlış önermeleri ayırt edebilmek için vazgeçilmez bir ön koşuldur.

1.2. Temel koşullar

Doğruluk ön koşullarının yerine getirilmesi, bir ifadenin gerçekten de doğru olarak nitelendirilebilmesi için gerekli zemini hazırlamaktadır. Bu aşamada ilk olarak söz konusu ifadenin önerme değeri taşıması gerekmektedir. Başka bir deyişle ifade hem mantıksal anlamda tutarlı olmalı hem de doğrulanabilir yahut yanlışlanabilir nitelikte olmalıdır. Buna ek olarak ifadenin ana dil konuşuru için üretilmiş ve anlaşılır olması, doğruluk sınavının sağlıklı bir biçimde yapılabilmesi açısından son derece önemlidir. Tüm bu ön koşullar sağlandıktan sonra ifadenin, doğruluğun temel koşullarına tabi tutularak değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Uygunluk ilkesine göre, bilginin dış dünya gerçekliği ile örtüşmesi beklenmektedir ve bu bağlamda nesnellik de konuşurun öznel yargılarını asgari düzeye indirerek bilimsel ve ölçülebilir verilere dayanan bir anlam alanı yaratmayı amaçlamaktadır. Akıl yürütme içeriği, geçerli mantıksal çıkarımlar üzerinden yeni bilgilerin elde edilmesini ve böylece önermenin sağlam temeller üzerinde yükselmesini sağlar. Deneyim veya geçmiş yaşantılar, bilginin konuşur tarafından doğrudan tecrübe edilmesi sayesinde doğruluk sınavını daha güvenilir kılmaktadır. Kanıtlanabilme, bu deneyim veya çıkarımların nesnel ölçütlerle pekiştirilebilmesini zorunlu kılarak tartışmaya mahal bırakmaz. Herkesçe kabul görmüşlük, toplumsal ya da bilimsel uzlaşıyla desteklenen bilgilerin geçerliliğini yükseltmekte ve şüpheden uzaklık, taraflar arasında üzerinde uzlaşılmış veya kolaylıkla sınanabilir bir niteliği ifade etmektedir. Konuşur bakış açısı, bu sürece ek bir katman ekleyerek sunulan önermenin hangi bakış açısına göre değerlendirildiğini ortaya koymakta; böylece bilginin yorum katmanını şeffaf hale getirmektedir. Mutlak ya da salt gerçeklik kavramı ise tartışma konusu olan bilginin zaman ve mekân sınırlamalarının ötesinde, evrensel bir doğruluk düzeyine işaret etmektedir. Sıralanan ölçütlerin yanı sıra bağlam boyutu, tüm bu koşulların yer aldığı söylemin zaman, mekân, sosyokültürel ortam ve katılımcılar gibi unsurlarla etkileşimini dikkate alarak doğruluk değerinin daha tutarlı bir zeminde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bu koşullardan herhangi birinin yokluğu, diğerleri sağlansa dahi önermenin doğruluk sınavını geçememesine neden olmakta ve dolayısıyla ancak tüm bu gereklilikler aynı anda yerine getirildiğinde bir önermenin doğru şeklinde bir değere ulaşması söz konusu olabilmektedir.

1.2.1. Uygunluk

Önermeye doğruluk değeri atfedebilmek için kullanılan ölçütlerin başında uygunluk meselesi gelmektedir. Uygunluk terimi, doğruluk denince akla gelen ilk kavramdır çünkü doğruluğun en sık yapılan tanımları arasında bilginin nesnesine uygunluğu ya da önermede yer alan bilginin dış dünyaya uyumu veya uygunluğu gibi nitelemeler yer almaktadır. Bu kavram, bilginin gerçeklikle örtüşmesini ve dış dünyadaki olgularla tutarlı olmasını ifade etmektedir. Örneğin "Paris, Fransa'nın başkentidir." şeklindeki bir önermede, *Paris* ve *Fransa* sözcüklerinin betimlediği varlıklar ile *başkent*

kavramının ifade ettiği işlevin gerçekte de birbiriyle uyumlu olması gerekir. Aksi takdirde, yani gerçekte başkentin Paris olmadığı bir senaryo düşünülürse bu önermeye yanlış değeri verilmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Doğruluk denince zaten önemli bir ölçüt olan uygunluk meselesi, önermede sunulan bilgilerin gerçeklerle örtüşmesini içeren bir anlama sahiptir. Dolayısıyla bu içerik, söz konusu bu uygunluğun dışında kalanların önermeye yanlış değeri verilebileceğini de dolaylı yoldan anlatmaktadır. Doğruluk üzerine ortaya atılan farklı bakış açıları ve kuramlar içerisinde önde gelen yaklaşımlardan biri olan Uygunluk Kuramı¹, işte sözü geçen bu yorumu sunmaktadır. “Ankara, Türkiye’nin başkentidir.” diyen bir konuşurun kullandığı *Ankara, Türkiye* ve *başkent* sözcüklerinin içeriğinin ve bunların oluşturduğu tümel görünümün gerçeklikle uyumu ve dış dünyada doğrulanabilir karşılığının olması beklenmektedir. Önermede yer alan bilginin gönderimsel izinin mutlaka bulunması, betimsel anlam-gönderimsel anlam uyumunu ortaya çıkarmaktadır. Doğruluğun uygunluğu gereği bu içerik kanıtlanabilir, gözlemlenebilir diğer bir deyişle doğrulanabilir sınırlar dahilinde yer almaktadır. Uygunluk koşulunu sağlamayan içerik, doğruluk sınavından geçememekte ve dolayısıyla diğer koşulları sağlasa dahi yanlış değeri almaktadır.

Benzer biçimde “Su, deniz seviyesinde 100 derecede kaynar.” önermesi uygunluk ilkesine göre değerlendirildiğinde ifade edilen sıcaklık ve yüksekliğin dış dünya koşullarıyla uyuşması beklenmektedir. Bu doğrulama, laboratuvar ortamında veya günlük deneyimlerde test edilebilir bir nitelik taşıdığı için önermenin doğruluk değeri pekişmektedir. Eğer söz konusu sıcaklık değerinin farklı koşullarda geçerli olduğu ama deniz seviyesinde geçerli olmadığı ortaya çıksaydı önerme uygunluk ölçütlerinden yoksun kalacak ve yanlış olarak nitelendirilecekti. Uygunluk Kuramı da tam bu noktada devreye girmekte ve söylenenlerle somut gerçeklik arasındaki örtüşmenin temel alınması gerektiğini savunmaktadır. Örneğin “Mars’ta yaşam izlerine rastlanmıştır.” biçimindeki bir önermenin doğruluğu, Mars yüzeyinde gerçekten yaşamın izine rastlanmış olup olmadığına bağlıdır. Araştırmalar bu savı destekliyorsa önerme doğru kabul edilmekte; tersi durumda ise yanlış olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bir önermenin uygunluk ölçütünü karşılayabilmesi için içerdiği bilginin gerçek hayatta doğrudan karşılığının bulunması ya da dış dünyada doğrulanabilir olması gerekmektedir. Bu noktada, betimsel anlam ile gönderimsel anlamın örtüşmesi büyük önem taşımaktadır ancak aksi takdirde önermenin tüm diğer koşullarının sağlanması da yeterli olmamakta ve söz konusu önermeye yanlış değeri verilmek durumunda kalınmaktadır.

Bir önerme, içerdiği bilgilerin gerçek dünyada karşılığı varsa doğruluk ölçütünü sağlamış sayılmaktadır. Buna karşılık önermede sunulan bilgi gerçeklerle uyum göstermiyorsa diğer ölçütlere uygun olsa bile doğruluk sınavından geçememektedir. Örneğin “Everest Dağı, dünyanın en yüksek dağıdır.” ifadesinde yer alan bilginin doğruluğu, Everest Dağı’nın ölçülebilir yüksekliğinin diğer dağlarla kıyaslanması yoluyla gerçek dünyada karşılığını bulmaktadır. Bu önermede ifade edilen içerik, dış dünyada gözlem ve ölçümlerle doğrulanabilir olduğundan uygunluk ölçütünü karşılamakta ve doğru değerini almaktadır. Başka bir örnek olarak “Jüpiter, güneş sisteminin en büyük gezegenidir.” önermesinin doğruluk değeri, gezegenlerin çaplarının veya kütlelerinin bilimsel olarak karşılaştırılmasıyla kolayca ortaya çıkabilmektedir. Buradaki

¹ Doğruluk Kuramları için bk. Tepe (2016).

bilgiler de gerçeklikle uyumlu ve doğrulanabilir niteliktedir, bu nedenle önerme doğruluk koşulunu sağlamaktadır.

Uygunluk ilkesine göre önermenin doğruluk değerini belirleyen temel etken, önermedeki içeriğin gönderimde bulunduğu gerçekliğin doğrulanabilirliği ve gözlemlenebilir olmasıdır. Bir önermenin içerdiği bilgiler, deneysel ya da bilimsel yöntemlerle dış dünyada test edilebilir olduğunda betimlenen durumun gerçeklikle uyumu kanıtlanmakta ve önerme doğru sayılmaktadır. Buna karşın “Türkiye’nin başkenti İzmir’dir.” gibi bir ifade, gerçeklikle örtüşmeyen, dış dünyada kanıtlanamayan ve uygunluk koşulunu karşılamayan bir önerme olarak yanlış değeri almaktadır. Sonuç olarak önermelerin doğruluğunun değerlendirilmesinde önemli bir ölçüt olan uygunluk ilkesi, bilgilerin dış dünya ile uyumlu ve doğrulanabilir olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu uyum sağlanmadığı sürece diğer koşulların sağlanması dahi önermeye doğru değerinin verilmesine yetmeyecektir.

1.2.2. Nesnellik

Öznellik-nesnellik ayrımı, bağlamsal değeri olan tümceler yani sözceler için geçerli bir niteliktir. Öznellik denen olgu, sözceleme öznesinin bir olay ya da durumla ilgili duygu ve görüşlerini içeren, öznenin dâhilliğini anlatan bir kavramdır. Öznel sözceler, konuşurundan iz barındırdığı gibi konuşur da ürettiği sözcesinde ileri sürdüğü yargıyı kanıtlama amacı gütmemektedir. Öznel sözceler, konuşurun duygu ve düşüncelerinin tarafı olarak ifadesini içermektedir. Özneliğin tam tersi olan nesnellikte, ileri sürülen bilgi kanıtlara, gözleme ya da bilimsel verilere dayanmaktadır. Örneğin “Deniz seviyesinde su 100 derecede kaynar.” ifadesi nesnel bir sözcedir; konuşura ait herhangi bir duygu veya yargıdan ziyade laboratuvar koşullarında doğrulanabilecek bir bilgi ortaya koymaktadır. Bununla birlikte “Güneşli havalar insanın ruhunu ferahlatır.” sözcesi, kişisel duygu ve algıya bağlılık gösterdiği için öznellik barındırır.

Nesnel sözceler, konuşurun duygu ve düşüncesinden daha bağımsız, kanıtlanabilir ve gözlemlenebilir nitelikli bilgiler aktarmaktadır. Konuşur, nesnel sözce sunumlarında kendini geri planda bırakarak yorumsuz kalmayı tercih etmekte ve yalnızca bilgi aktarımı yapmakla yükümlü olmaktadır. Dolayısıyla nesnel önermeler konuşurundan bağımsız, olanı olduğu gibi aktaran nitelik göstermektedir. Bahsi geçen bu ikili ayrımın doğruluğun önemli bir ölçütü nesnel önermeler içinde yer alması gösterilebilir. Nesnel önermeler kesinlik-olasılık ölçeğinde kesin ve kesine daha yakın bilgi sunması bakımından daha güvenilirlerdir. Doğruluk koşulları arasında yer alan önermelerin bu nesnel niteliği, sözcenin kesin bilgi sunmasının yanında doğrulanabilirlik sınavından geçme noktasında daha net bir görünüm sergilemektedir. Nesnel önermelere kanıtlanabilir ve hatta bilimsel yönlerinin olması sebebiyle doğruluk değeri daha yüksek değer atfedilebilir. Tüm bunlardan sonra doğruluk koşulları içinde sayılması gereken önemli bir niteliğin de önermenin nesnellik ölçeğinde yer alması gerekliliğidir. Konuşurundan bağımsız, olay ya da durum hakkında kanıtlanabilir, kesin bilgi sunan önermeler doğruluk koşulları arasında sayılmalıdır. Önerme, öznellikten ve göreceden uzaklaştıkça kesinliğe doğru yaklaşır ve bu dolaylı ilgi önermenin doğruluk değerinin doğru yönünde olmasına katkı sağlar.

Nesnellik ilkesi, bir önermenin doğruluk koşulları bakımından daha yüksek bir güvenilirlik seviyesi sunmakta ve nesnel nitelik taşıyan önermeler de kesin ve kanıtlanabilir verilere dayandığı

için farklı bakış açılarına göre incelense dahi değişmeyecek bir gerçeklik sağlamaktadır. Örneğin “Bir saatte 60 dakika vardır.” önermesi, herhangi bir yoruma veya duygusal etkiye açık olmadığı ve kesin bir bilgiyi ifade ettiği için doğruluğundan şüphe duyulmamaktadır. Öte yandan “Kırmızı, en güzel renktir.” gibi bir tümce ise kişisel beğeni ve görüşü yansıttığı için nesnel değil, öznel bir yargı niteliğindedir. Nesnelliğin doğruluk koşulları açısından önemini açıklamak adına “Bugün hava sıcaklığı 25 derece ölçüldü.” örneği verilebilir. Bu tümce, termometreyle yapılacak ölçüm aracılığıyla herkes tarafından doğrulanabilir olduğu için nesnel bir bilgi aktarımı gerçekleştirir. Bir başka bakış açısında ise “Bugün hava oldukça sıcaktı.” tümcesi öznelidir çünkü “oldukça sıcak” ifadesi, kişiden kişiye farklı algılanabilecek bir değere işaret etmektedir. Bu örnekler, nesnel önermelerin konuşurun duygusal veya düşünsel yönlendirmelerinden arınmış olması sebebiyle kesinlik skalasında daha üst seviyede konumlandığını ve bu nedenle doğruluk koşullarını sağlama noktasında daha elverişli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla öznellikten uzak, kanıtlanabilir ve bilimsel verilerle desteklenen önermeler, tarafların aynı gerçeklik zemini üzerinde uzlaşmasına katkıda bulunduğu gibi doğruluk değeri yüksek kabul edilmektedir.

1.2.3. Akıl yürütme içeriği

Bilgiye ulaşmada kullanılabilecek bir yöntem olarak seçilen akıl yürütme işlemi, konuşurun elde var olan verilerden hareketle yeni bir bilgiye ulaşma sürecini ifade etmektedir. Bu süreçte kullanılan bilgilerin doğruluk derecesi, ortaya çıkan sonucun da geçerliliğini belirlemekte ve süreç sonucunda ortaya konan yeni bilgi ise önermede konuşur tarafından konumlandırılarak dinleyiciye sunulmaktadır. Dinleyici doğruluk sınavından geçirdiği önerme içeriğinde farklı ipuçlarının kullanıldığını kabul ederek bilginin doğruluğu hakkında hüküm vermektedir. Akıl yürütme sürecinin sonucunda elde edilen bilginin doğruluk koşullarına uygun olabilmesi için işlenen verilerin kesinliğinden emin olunan, deneyle kanıtlanabilir, gözlemlenebilir veya hatta bilimsel sınırlar dahilinde elde edilmiş olması beklenmektedir. Böylece konuşurun sunduğu yeni bilgi, dinleyici tarafından da şüphe duyulmadan onaylanabilir. Sonuç olarak akıl yürütme sürecinin sonucunda ortaya çıkan bilginin doğruluk ölçütlerini karşılaması, bu bilginin kaynağı olan verilerin güvenilir ve nesnel nitelik taşımasına bağlıdır. Bu içerik, önermenin doğruluk koşulları içerisinde kabul görmesini sağlamak için önemli bir ölçüttür. Örneğin bir konuşur yaşadığı şehirdeki hava durumu raporlarını inceleyerek ertesi gün yağmur yağacağı sonucuna varabilir. Bu çıkarım, meteorolojik verilerin kesinliği ve güvenilirliği sayesinde doğruluk koşullarını karşılamaktadır. Aksi takdirde, belirsiz veya yanlış verilere dayanarak yürütülen akıl, yanıltıcı bir sonuca yol açabilir. Bir başka örnekte ise bir konuşur matematiksel verilere dayanarak bir ürünün maliyetini hesapladığında kullanılan tüm sayıların ve işlemlerin doğruluğu önem taşımaktadır. Eğer verilerde hata yoksa ve hesaplama işlemi kurallara uygun biçimde yapılmışsa akıl yürütme sürecinin sonucunda doğru bir maliyet değeri elde edilmesi beklenir. Bu da önermenin doğruluk koşullarına uygun olduğunu göstermektedir.

Akıl yürütme, önermelerin doğruluk değerini belirlemek amacıyla bilgilere ulaşmada başvurulan temel yöntemlerden biri olarak konuşurun hâlihazırda var olan bilgilerden hareketle mantıksal çıkarımlar yaparak yeni bilgilere ulaşması şeklinde tanımlanabilir. Mantıksal bir süreç sonucunda elde edilen bilgi, önermenin içeriğinde bulunan verilerin tutarlılığı ve geçerliliği

sayesinde doğruluk kazanmaktadır. Bu süreçte kullanılan başlangıç verilerinin kesin, kanıtlanabilir ve şüpheden uzak bilgiler olması gerekmektedir. Örneğin “Tüm insanlar ölümlüdür ve Ali de insandır; öyleyse Ali ölümlüdür.” önermesi akıl yürütme süreciyle elde edilen bilgilere iyi bir örnek teşkil etmektedir. Burada “insanların ölümlü olduğu” önermesinin doğruluğu, gözlem ve genel kabuller ile doğrulanmış bilgi olup kesinliğinden şüphe edilmemektedir. Bu önermeden çıkarılan sonuç da dolayısıyla doğruluk koşullarına uygun olacaktır. Başka bir örnek olarak “Eğer yağmur yağarsa yollar ıslanır; şu anda yağmur yağıyor, o hâlde yollar ıslaktır.” şeklindeki bir önerme de akıl yürütme içeriğini kullanarak bilginin doğruluğunu belirlemektedir. Buradaki mantıksal çıkarım sürecinin doğruluk koşullarına uyması, başlangıçta sunulan bilgilerin doğru ve herkes tarafından kabul gören bilgiler olmasına bağlıdır. Akıl yürütme yöntemiyle ortaya konan önermelerin doğruluğunun garanti altına alınabilmesi için öncelikle kullanılan verilerin doğruluğundan emin olunmalıdır. Kullanılan bilgiler doğru olduğunda akıl yürütme sonucu elde edilen bilgi de doğruluk koşullarını karşılamakta ve iletişim sürecinde tarafların güvenle kabul edebileceği bir sonuca ulaşmaktadır.

1.2.4. Deneyim/Geçmiş yaşantılar

Deneyim veya geçmiş yaşantılar, bir önermenin doğruluğunu belirlemede önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Söylenen bir bilginin geçerli ve güvenilir sayılabilmesi için konuşurun onu bizzat deneyimlemiş olması gerekmektedir. Örneğin “Yazın havalar sıcak olur.” şeklindeki tümce, daha önce yaz aylarını deneyimlemiş ve sıcak havaları gözlemlemiş bir konuşur tarafından söylendiğinde doğruluk değeri kazanmaktadır. Söz konusu durumu deneyimlemeyen birinin “Yazın havalar sıcak olur.” demesi, kişisel deneyime değil, duyduklarına dayanıyor olduğu anlamına gelmektedir. Benzer biçimde “Yağmurlu bir günde yolda su birikir.” önermesi de geçmiş yaşantılarla desteklendiğinde inandırıcılık kazanmaktadır. Daha önce yağmur yağdığında yolların suyla dolup taşmasına tanıklık eden bir konuşur, bu bilgiyi kendi deneyimlerine dayandırarak ileri sürebilir. Aynı şekilde, farklı konuşurların benzer deneyimleri paylaşıyor olması da önermenin doğruluk değerini güçlendirir. Ortak yaşantılardan beslenen bilgiler, iletişim sürecine katılan herkes tarafından daha kolay kabul edilir. Dolayısıyla deneyim, bilginin kalıcılığını ve doğrulanabilirliğini destekleyerek önermeyi inandırıcı ve sağlam kılmaktadır.

Bir başka örnek olarak “Limon ekşidir.” diyen birinin bu bilgiyi ancak limonu daha önce tadarak ve lezzetini doğrudan deneyimleyerek edinmiş olması beklenmektedir. Kişinin limonun ekşi olduğunu duyarak değil kendi kişisel yaşantısıyla test ederek öğrenmesi, önermenin doğruluğunu sağlamaktadır. Bunun yanı sıra iletişim sürecinde yer alan konuşurların ortak deneyim alanına sahip olması da bilginin doğruluğu açısından büyük öneme sahiptir. “Deniz suyu tuzludur.” önermesinin tüm taraflarca doğru kabul edilmesi için iletişimin her iki tarafının da daha öncesinde denize girme, deniz suyunu tatma gibi ortak bir yaşantıya sahip olmaları beklenmektedir. Konuşurlar arasında ortak deneyimler ne kadar çok paylaşılsa önermelerin doğruluğu da o derece kuvvetlenmekte ve iletişim sağlam zemine oturmaktadır. Böylece bilginin güvenilirliği ve doğruluk koşullarının yerine getirilmesi mümkün hale gelmektedir.

1.2.5. Kanıtlanabilme

Doğruluk koşullarından geçmiş önermelerin ortak özellikleri arasında kanıtlanabilme yer almaktadır. Bir ifadenin kanıtlanabilir olması, onun yalnızca kuramsal düzeyde değil aynı zamanda deneysel veya mantıksal verilere dayalı olarak desteklenebilmesi anlamına gelmektedir. Böylelikle önerme, salt inanç veya temenniden öteye geçerek nesnel temellere dayanır hâle gelmektedir. “Ali, lisede bir öğretmendir.” diyen konuşur, Ali denen kişinin ve bir lise öğretmeni olduğu bilgisinin kanıtlanabilir nitelikteki varlığını varsayarak sözcelemede bulunmaktadır. Kanıtlanabilir nitelikli önermeler nesnel yargılar sunmaktadır. Birbirini gerektiren bu iki nitelik önermenin doğruluk koşulları arasında olmazsa olmaz unsurlardandır. “Bugün hava yağmurludur.” tümcesinin doğruluk değeri, ilgili gün ve coğrafi konum için hava durumuna dair gözlem veya meteorolojik verilerin incelenmesiyle kanıtlanabilmektedir. Kişi, dışarıya çıkıp gökyüzüne bakarak veya güvenilir hava durumu raporlarını inceleyerek bu önermenin doğruluğunu sınayabilmektedir. Böylece ifade, “inandırıcı olabilir” veya “kulağa mantıklı gelebilir” düzeyinde kalmamakta, doğrudan gözlem yoluyla kanıtlanma imkânına sahip olmaktadır.

Bir başka örnek olarak “Türkiye’nin başkenti Ankara’dır.” tümcesi de kanıtlanabilir bir önerme özelliği taşımaktadır. Bu ifadenin doğruluğu, coğrafya ve politika alanındaki resmî kaynaklara, mevzuata veya tarihsel kayıtlara başvurularak teyit edilebilmektedir. Dolayısıyla önerme, yalnızca genel kabul görmesiyle değil aynı zamanda belgeler ve yasal düzenlemeler çerçevesinde nesnel bir biçimde doğrulanabilmesiyle ayırt edilmektedir. Kanıtlanabilme, akademik metinlerde ve bilimsel söylemde nesnel gerçeklik ile öznel yargıların ayrımını netleştiren kilit bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Böylelikle, bir önermenin doğruluk koşullarının yerine getirilip getirilmediği, açık ve güvenilir kanıt süreçleriyle somut bir biçimde ortaya konmaktadır. Tüm bunların yanında ve karşısı olarak “Mutluluk güzeldir.” gibi öznel nitelikteki önermelerin doğruluğu kanıtlanabilir nitelik taşımamaktadır; aksine bu önermeler kişisel yargılar ve deneyimler üzerinden şekillenmektedir. Sonuç olarak bir önermenin bilimsel ve akademik anlamda doğru kabul edilebilmesi için deney, gözlem veya somut kanıtlarla desteklenebilir olması önem taşımaktadır.

1.2.6. Herkesçe kabul görmürlük

Herkesçe kabul görmürlük, bir önermenin doğruluk koşulları arasında önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu kavram, belirli bir ifadeye yönelik genel geçer bir tutumun, sorgulanmadan benimsenme ve toplumsal uzlaşa düzeyinde onaylanma durumunu ifade etmektedir. Söz konusu onaylanma, hem dilsel hem de kültürel bağlamda büyük ölçüde paylaşılan bir kabul etme eğilimine dayanmaktadır. Bu nedenle herkesçe kabul görmürlük, zamanla yerleşik hâle gelmiş ve çoğunluğun benimsediği bilgi veya yargıların üzerinde düşünülme ihtiyacı hissettirmeden doğru kabul edildiği bir süreci içermektedir.

Herkesçe kabul görmürlük koşulu, genellikle bilimsel, toplumsal ya da felsefi olarak yeterince temellendirilmiş önermeler için söz konusu olmaktadır. “İki kere iki dört eder.” önermesinde olduğu gibi sayısal gerçekliklerin zaten deney ve akıl yürütme yoluyla defalarca kanıtlanmış olması, bu önermeyi sorgusuz sualsiz kabul edilen bir bilgi durumuna taşımaktadır. Bu tip önermeler, hem günlük hayatta hem de akademik çalışmalarda başlangıç noktası ya da ön kabullü ifade niteliğinde değerlendirilmektedir. Çünkü bu bilgiler, hem istisna barındırmayan kesinlik derecesi hem de geniş

bir topluluk tarafından ortak uzlaşmayla benimsenmiş olması nedeniyle doğru kabul edilmektedir. Öte yandan herkesçe kabul görmüşlük yalnızca sayısal ve deneysel verilerle sınırlı kalmamaktadır. Toplumsal normlar, dilsel kullanımlar ve kültürel kalıplar da bu tür bir kabulün temelini oluşturabilmektedir. Örneğin Türkçede “‘Merhaba’ sözcüğünün bir selamlama biçimi” olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Burada, selamlama ifadesinin işlevi ve nasıl karşılandığı, kültürel ve dilsel katılıma bağlı olarak herhangi bir kuşku uyandırmamaktadır. Bu örnekte de görüldüğü gibi, bir ifadenin herkesçe kabul görmüş olması, o ifadenin sorgulanmadan içselleştirilmesini ve günlük yaşamda herhangi bir tereddüde yol açmadan kullanılmasını sağlamaktadır.

Herkesçe kabul gören önermelerin diğer bir özelliği de zamanla yeniden düşünülme, sorgulanma ya da eleştirilme eğiliminin düşük olmasıdır. Çünkü bu tür önermeler toplumsal, bilimsel veya kültürel uzlaşıya dayanmaktadır. Bir bilginin yaygın şekilde benimsenmesi, onu zihinlerde tartışmasız bir doğruluk konumuna yerleştirmektedir. Dolayısıyla bu bilgi üzerinde şüphe uyandıracak veya eleştirel bir bakış gerektirecek durumlar çoğunlukla ortaya çıkmamaktadır. Üstelik böyle bir bilgi üzerinde yeniden değerlendirme yapma girişimleri, kimi zaman toplumsal ya da akademik dirençle karşılaşabilmektedir. Sonuç olarak herkesçe kabul görmüşlük, önermelerin doğruluk koşulları çerçevesinde belirli bir bilgi veya yargının geniş kitlelerce sorgulanmadan benimsenmesi ve doğru addedilmesiyle ilişkilidir. Bu ilişki, hem bilimsel hem de toplumsal boyutta işlevselliğini sürdürmektedir. “İki kere iki dört eder.” veya “‘Merhaba’ sözcüğü bir selamlama ifadesidir.” örneklerinde olduğu gibi bu tür önermeler artık genel bir doğruluk konumunda değerlendirilmektedir. Üzerinde yeni bir tartışma, deney veya gözlemin gerekliliği düşünülmemekte dolayısıyla sorgulama aşaması büyük oranda atlanmaktadır. Böylece herkesçe kabul görmüş önermeler, toplumsal ve bilimsel hayatta tartışmasız birer dayanak noktası işlevi görmektedir.

1.2.7. Şüpheden uzaklık

Bir önermenin doğruluğu değerlendirilirken şu iki soruya odaklanılmaktadır: “Önermenin gerçekliği ne kadar kesin?” ve “Bu önermede yer alan bilgiler, taraflarca paylaşılan ve şüpheden uzak bilgiler midir?” Şüpheden uzaklık kavramı, tam da bu ikinci soruyla ilgilidir. Bir önermenin doğru olup olmadığı sorgulandığında kullanılabilecek ölçütler arasında şüpheden uzak olması gelmektedir. Şüpheden uzak bilgi aynı zamanda kesinlik sınırları dahilinde ele alınmaktadır. Üzerinde uzlaşmış ve iletişimin tarafları arasında kesinliğinden şüphe duyulmayan bilgiler, önermede yer alarak önermenin doğruluk değerini yükseltmektedir. “Annemin bir kız kardeşi var.”, “Babamızın erkek kardeşine amca denir.” gibi pek çok bakımdan sınanmış bilgiler içeren önermelerde hem konuşur hem de dinleyici maruz kaldığı bilgiden şüphe duymaz. Taraflar arasında doğruluk koşullarına uygun olması bakımından bu tür önermeler aynı zamanda kesinlik sınırları dahilinde de yer almaktadır.

Şüpheden uzak bilgiler, konuşurlar arasında daha önceden geçmiş yaşantılarla sınanmış, kanıtlanabilir ve ulaşılabilir bilgiler içermektedir. Bu özelliği dolayısıyla hem kesinliğinden hem de doğruluğundan şüphe duyulmaz. Şüpheden uzaklık koşulu, doğruluk değeri doğru olan tüm önermelerin ortak özellikleri arasındadır. Söz konusu bilgiler, üzerinde uzlaşmış, zaman içinde ve farklı bağlamlarda değişmeksizin geçerliliğini korumuştur. Dolayısıyla, “Annemin bir kız kardeşi

var.” önermesi, aile yapısına dair doğrudan tanıklık ve kesin bilgi gerektirdiğinden konuşur da dinleyici de bunu kolaylıkla doğrulayabilmekte veya reddedebilmektedir.

Her doğru önerme, aynı zamanda şüpheden uzak olma niteliği taşımaktadır çünkü doğruluğu kanıtlanabildiği ölçüde, o bilgi taraflar nezdinde kesinleşmiş olmaktadır. Kısacası şüpheden uzak bilgiler hem kesinlik hem de doğruluk bakımından sorgulanamaz niteliktedir. Yukarıdaki örnek tümcelerde de görüldüğü gibi bu bilgilerin çoğu günlük yaşantı, deneyimler veya toplumsal uzlaşma aracılığıyla sınanarak doğrulanabilir. Bu yönüyle, şüpheden uzaklık ölçütü, bir önermenin “kesin olarak doğru” kabul edilmesini sağlayan temel dayanaklardan biridir. Örnekler çeşitlendirilecek olunursa “Türkiye’nin resmî dili Türkçedir.” önermesinde yer alan bilgi, anayasada yazılı olduğu gibi toplumsal ve resmî kaynaklar tarafından da doğrulanmış bir olgudur. Hem konuşur hem de dinleyici, bu gerçeğin şüpheden uzak olduğunu kabul etmektedir. Benzer şekilde “Yeni doğan bir bebeğin, belli bir süre sonra dişleri çıkar.” önermesi biyolojik olarak gözlemlenebilir, bilimsel olarak açıklanabilir ve neredeyse her bebekte gerçekleştiği için deneyimsel olarak kanıtlanmış veriler içermektedir. Bu nedenle şüphe uyandırmaz.

Tüm örnekler daha önceki açıklamalarla ilişkilendirdiğinde şüpheden uzaklık kavramının iki temel dayanağı olduğunu söylenebilir: a. kanıtlanabilirlik ve gözlem, b. taraflar arası uzlaşma. Dolayısıyla bilginin bir şekilde deney, gözlem veya güvenilir kaynaklarla desteklenmesi gerektiği gibi iletişimde bulunanların bu bilgi üzerinde tereddüt etmemesi, yani bu bilgiyi paylaşması beklenmektedir. Diğer bir deyişle şüpheden uzaklık, gerçeğin kanıtlanabilir olduğu ve tarafların bu kanıtlara güvendiği durumlarda sağlanmaktadır. Bu tür bilgiler aynı zamanda kesinlik sınırları içinde yer almaktadır çünkü hem doğrulanabilir hem de tekrar tekrar sınanabilir niteliktedir. Bu yönüyle “Şüpheden uzaklık, doğruluk değeri doğru olan tüm önermelerin ortak özelliğidir.” ifadesi, tam da bu örneklerde gözlemlendiği gibi hem güvenilir hem de üzerinde uzlaşmış gerçeklerden kaynaklanır. “Dışarıda yağmur yağıyor.”, “Bir haftada yedi gün vardır.”, “Trafik ışıklarında kırmızı renk, araçların durması gerektiğini ifade eder.” gibi farklı önermeler farklı kişiler tarafından aynı anda gözlemlenebilen, toplum tarafından kabul görmüş ve sürekli deneyim ile sabitlenmiş veya evrensel kabul gören bilgileri içermesi bakımından şüpheden uzak veya kesin kabul edilen gerçeklikleri yansıtmaktadır.

Daha önce incelenen doğruluk ve kesinlik ölçütleriyle yakından ilişkili olan *şüpheden uzak bilgi* kavramı, iletişime katılan taraflarca deneyim, gözlem ya da ortak kabul yoluyla sorgulanmadan benimsenen bilgileri ifade etmektedir. Örneğin “Dün akşam televizyonda haberler izlendi.” şeklindeki bir tümcede eylemi gerçekleştiren kişinin günlük deneyimleri doğrudan referans alındığı için doğruluğuna şüphe duyulması genellikle söz konusu olmaz. Benzer biçimde “Kışın hava sıcaklığı yaz mevsimine göre daha düşüktür.” ifadesi, farklı zaman dilimlerinde defalarca tecrübe edildiği ve tüm gözlemciler tarafından aynı sonucun elde edildiği bir gerçeğe işaret etmektedir. “Portakal C vitamini içerir.” örneğinde ise bilimsel araştırmaların sağlamış olduğu veriler, bu bilgiyi kanıtlanabilir ve dolayısıyla şüpheden uzak hale getirmektedir. Toplumsal uzlaşma ile oluşan kurallar da benzer bir nitelik taşımaktadır. Örneğin “Kütüphanelerde yüksek sesle konuşulmaz.” ifadesi, toplumun benimsediği sessizlik anlayışının bir yansıması olarak kabul görmekte ve yaygın uygulamalar sayesinde doğruluğu sorgulanmadan kabul edilmektedir. Tüm bu örnekler, şüpheden

uzak bilgiye ilişkin deneyime, gözleme, bilimsel veriye ya da toplumsal uzlaşıya dayanan bir geçerlilik söz konusu olduğunda iletişimdeki taraflar arasında doğabilecek kuşkuları en aza indirdiğini göstermektedir.

1.2.8. Mutlak/Salt gerçeklik

Mutlak ya da salt gerçeklik, bilginin kesinlik ve doğruluk gibi temel özellikleriyle yakından ilişkili bir kavramdır. Bu üçlü (gerçeklik-kesinlik-doğruluk) birbirinin tamamlayıcısı konumunda yer alır ve etkili bir iletişimin sağlanmasında önemli bir role sahiptir. İletişimi gerçekleştirirken aktarılan bilginin dış dünyadaki olgularla tam anlamıyla örtüşmesi ve herhangi bir yanılsama barındırmaması hedeflenmektedir. Bundan dolayı, doğruluk değeri doğru olarak belirlenen önermelerin gerçekliği tam yansıtması, yani fiilî durumla uyum sağlaması beklenmektedir. Eğer bir önermede aktarılan bilgi, gerçeklikle çelişiyorsa bu tutarsızlık, önerme bütünlüğünü zayıflatmakta ve onun güvenilirliğine gölge düşürmektedir.

Mutlak ya da salt gerçekliği içeren doğruluk koşulu, özellikle geçmişte meydana gelmiş veya tümüyle gözlenerek belirlenmiş olayların aktarımında önem kazanmaktadır. Örneğin “Türk Edebiyatı’nda ilk roman, Şemseddin Sami tarafından yazılmıştır.” tümcesi, tarihte gerçekleşmiş bir gerçeğe dayandığı ve bu gerçeği olduğu gibi aktardığı için salt gerçeklik alanına dâhil olmaktadır. Ancak tarihsel bir olaya yönelik yorum veya kişisel izlenim eklendiğinde önerme daha öznel bir boyuta geçerek gerçeklikten kısmen uzaklaşabilir. Benzer şekilde “Su, deniz seviyesinde 100 derecede kaynar.” ifadesi de mutlak gerçeklik boyutunda yer almaktadır çünkü laboratuvar ortamında defalarca gözlemlenmiş ve doğrulanmış bir olguyu temsil etmektedir. Bu tür genel geçerliliği olan ve deneysel olarak sınanmış bilgilere dayanan önermeler, gerçeklikle tam bir uyum göstermektedir.

İletişim ve bilgi aktarımının temel amaçlarından biri, sunulan bilginin dış dünyadaki nesnel varlıkla veya olgularla uyum içinde olmasını sağlamaktır. Bu uyum, başka bir deyişle “gerçeklikle örtüşme,” aynı zamanda bilgi aktarımının güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmaktadır. Doğruluk, kesinlik ve gerçeklik arasındaki ilişki, bir tür karşılıklı etkileşim modeli oluşturur: Kesinliği zayıf olan bir bilgi, gerçeklikle ne ölçüde tutarlı olduğu sorgulanarak doğruluk testinden geçmekte; gerçeklikle örtüşmediği tespit edilirse doğruluk değeri düşmektedir. Bu bağlamda, mutlak gerçeklik kavramı bilgi aktarımının her türlü öznel değerlendirmeden bağımsız, bütüncül ve değişmez bir niteliğe sahip olmasını ifade eder. Söz konusu gerçeklik, bilimsel, tarihsel ya da gündelik deneyimle kolaylıkla doğrulanabilir ve farklı bakış açılarına rağmen aynı sonuçları doğurabilir. Örneğin “Yerçekimi her insanı Dünya’nın yüzeyine doğru çeker.” ifadesi, evrensel ölçekte kabul gören fizik yasalarına dayanarak doğrulanmış bir gerçekliği yansıtmaktadır. Farklı kişiler ya da kültürler tarafından değerlendirildiğinde bile bu yasanın değişmediği ve gözlemle teyit edilebildiği görülmektedir. Dolayısıyla mutlak gerçeklik kavramı burada hem bilimsel veriye hem de gözleme dayalı bir içerikle ilişkilendirilmiş olmaktadır.

“Dünya’nın uydusu Ay’dır.” ifadesinde gerek astronomik gözlemler gerekse tarihsel birikim bu bilginin sürekli olarak doğrulandığını göstermektedir. Aynı şekilde tarih alanında değerlendirilebilecek “Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1923’te ilan edildi.” şeklindeki önerme de tarihsel belgelere ve ortak kabul görmüş kayıtlara dayanarak mutlak gerçeklik niteliğine yakın bir

düzeye taşımaktadır. Bu örnekler, mutlak gerçeklik ilkesinin bilimsel ve tarihsel bağlamlarda nasıl işlediğini gösterirken günlük yaşamda da benzer ilkelerin izlenebileceği görülmektedir. “Su, belirli basınç ve sıcaklık koşullarında 100 derecede kaynar.” önermesi, laboratuvar ortamında tekrar tekrar doğrulanarak gerçeklikle örtüşür. Bu sayede, aynı fiziksel koşullar sağlandığında deneyin farklı kişilerce yinelenmesi hâlinde, elde edilen sonuçlar daima birbirine benzer olacaktır. Bu durum, mutlak gerçekliğin deneysel doğrulama ile nasıl sağlam bir temel oluşturabileceğine örnek teşkil etmektedir. Öte yandan, mutlak gerçeklikle uyum göstermeyen bilgi veya çıkarımlar, doğrulukla ilgili değerlendirmelerde ciddi sorunlar yaratmaktadır. Özellikle bilimsel yöntemlerin, gözlemlerin ve mantıksal çıkarımların çürüttüğü bir önerme yanlış kategorisinde değerlendirilmektedir. Örneğin “Güneş Dünya’nın etrafında döner.” örneği, tarihsel süreç içinde Kopernik ve sonrasında geliştirilen astronomik gözlemlerle temelde çürütülmüştür. Dolayısıyla bu önermenin dış dünya olgularıyla örtüşmediği ortaya konulunca yanlış olduğu kabul edilmektedir.

Mutlak gerçeklik konusu, aynı zamanda iletişimin çok yönlü ve dinamik boyutuyla da ilişkilidir. Bilginin aktarılması sırasında konuşurun veya dinleyicinin sahip olduğu ön yargılar, kültürel farklılıklar ve kişisel görüşler, gerçekliğin algılanış şeklini etkileyebilir. Buna karşın gerçek anlamda “mutlak” sayılan gerçeklik, tüm bu öznellik katmanlarını aşarak farklı kültürler, disiplinler ve zaman dilimleri arasında değişmeden kalmaktadır. Tam da bu yüzden gerek bilimsel çalışmalar gerekse tarihsel kayıtlar, mutlak gerçekliğe en yakın kabul edilen bilgileri elde etme gayreti içindedir.

Görülmektedir ki mutlak ya da salt gerçeklik, doğruluk koşullarının merkezî unsurlarından biridir. Bir önermenin doğru kabul edilebilmesi için dış dünyadaki olgularla uyumlu ve gözlemle veya sağlam kanıtlarla desteklenmiş olması beklenmektedir. Mutlak gerçeklikle uyuşan bilgiler, iletişim sürecinde güvenilirliği ve kesinliği artırarak konuşur ile dinleyici arasında sağlam bir anlaşma zemini oluşturmaktadır. Buna karşılık mutlak gerçekliğe ters düşen bilgiler, diğer bütün ölçütler yerine getirilse bile doğruluk değerini kaybetmektedir. Bu nedenle mutlak gerçeklik çerçevesinde ele alınan önermeler, doğru bilginin inşasında ve paylaşılmasında daima üstün bir konuma sahiptir. Kısacası mutlak/salt gerçeklik kavramı, bir önermenin dış dünya ile çelişmez ve kanıtlanabilir olmaya yönelik temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Bir bilginin mutlak gerçeklik değerini koruması, onun geçmiş zamanlı olaylar, genel-geçer bilgiler veya kanıtlanabilir durumları yansıtırken öznelliğe sapmadan aktarılmasıyla sağlanmaktadır. Bu tutarlılık sayesinde, iletişimdeki taraflar bilginin güvenilirliğini sorgulamadan kabul edebilir ve ortak bir gerçeklik algısı oluşturabilmektedir.

1.2.9. Konuşur bakış açısı

Konuşur bakış açısının doğruluk koşulları üzerindeki rolü göz ardı edilmemelidir. Öznelliğe kayma ihtimali dikkate alındığında söz konusu bilginin kanıtlanabilir ve bilimsel çerçeve içinde sunulması büyük önem taşımaktadır. “İstanbul’un fethiyle yeni bir çağ açılmıştır.” önermesi, bu durumun somut bir örneğini oluşturmaktadır. Fethin sonuçlarının bir topluluk açısından olumlu, başka bir topluluk açısından ise olumsuz etkiler barındırması bakış açısının doğruluk algısını değiştirebileceğini göstermektedir. Ancak o dönemde bu sürecin sonuçlarından olumsuz etkilenen topluluklar açısından bakıldığında aynı olayın açtığı yeni dönemin farklı zorluklar getirdiği

şeklinde yorumlanması mümkündür. Bu noktada, tarihî olayların farklı devlet veya millet bağlamlarında ele alındığında değişebilen yorumlara sahip olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, tıpkı “Su ancak deniz seviyesinde 100 derecede kaynar.” ön koşullu ifadesinde olduğu gibi tarihsel bir yargının da bakış açısına işaret edecek şekilde sunulması beklenmektedir. Buradan hareketle, söz konusu örneğin “İstanbul’un fethiyle Türk tarihi açısından yeni bir çağ açılmıştır.” biçiminde yeniden formüle edilmesi ve konuşur bakış açısının somut biçimde vurgulanması uygun görünmektedir. Aksi durumda bakış açısının belirtilmemiş olması nedeniyle gerçekte diğer doğruluk ölçütlerini karşılayan bir önermenin yanlış olarak değerlendirilmesi olası hale gelmektedir.

Benzer şekilde “Fransız Devrimi ile birlikte monarşilerin sonu gelmiştir.” önermesi, Fransız halkına özgürlük ve eşitlik idealleri taşıyan bir dönemi müjdelediği gerekçesiyle olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilmektedir. Buna karşılık aynı olayın monarşi yanlısı kesimler veya devrimin sonuçlarından olumsuz etkilenenler tarafından “Kaosun ve istikrarsızlığın başlangıcı” şeklinde tanımlandığı durumlar da söz konusudur. Dolayısıyla “Fransız Devrimi ile birlikte Fransız halkının gözünde monarşilerin sonu gelmiştir.” gibi bir ifade, konuşur bakış açısını vurgulayarak olası farklı yaklaşımları göz önünde bulundurmaktadır. Bu örnekler, tarihsel veya toplumsal olayların nesnel çerçevede sunulmaya çalışılsa bile değerlendirme sürecinde öznellik ve bakış açısı etkeninin devreye girdiğini göstermektedir. Tarihî, kültürel ya da siyasal olaylara ilişkin önermelerin yanlış ya da doğru nitelendirilmesi, genellikle konuşurun veya dinleyicinin benimsediği bakış açısına göre farklılık gösterebilir. Bu nedenle, olası öznelleşmeyi önlemek ve doğruluk koşullarına uygunluğu korumak adına bilginin sunumunda bakış açısının açıkça belirtilmesi önerilmektedir.

1.2.10. Bağlam

Bağlam, bir sözcüğe veya tümceye sözce değeri kazandıran temel etkenler arasında yer almaktadır. Söz dizimsel unsurları anlamı, içinde bulundukları zamana, yere ve konuşura bağlı olarak şekillendiği için önermelerin doğruluk koşulları değerlendirilirken bağlam kavramı dikkatle ele alınmalıdır. Tıpkı konuşur bakış açısında olduğu gibi bağlamın da değişken olabilmesi, doğruluk ölçütlerine yönelik karmaşık durumlar yaratmaktadır. Bunun nedeni, konuşunun aktardığı bilginin doğru veya yanlış olarak sınıflandırılması sırasında, hangi koşullar altında dile getirildiğinin belirleyici bir etkiye sahip olmasıdır. Örneğin “Sınav ertelendi.” şeklindeki bir ifade, sınıf arkadaşları arasında ve belirli bir tarihte paylaşıyorsa doğru kabul edilebilir. Ancak aynı tümce, başka bir dersin veya farklı bir tarihin söz konusu olduğu bir ortamda geçerli olmayabilir. Bu örnek, anlam içeriğinin sabit kalmasına karşın bağlam değiştiğinde önermenin doğruluk değerinin de değişebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla iletişim sürecinde taraflarca paylaşılan ve sabit tutulan bağlam, bir bilginin tutarlı biçimde doğrulanması açısından önemlidir.

Bağlamın doğruluk koşulları içinde bir ölçüt olarak yer alması, önermenin her koşulda aynı anlamı koruyabilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Bir başka deyişle doğru kategorisinde değerlendirilen bir ifade, farklı zaman ve mekânlarda temelde aynı bilgiyi sunabilmelidir. Toplumsal veya fiziksel koşulların sabit kaldığı senaryolarda, önermenin bağlamdan bağımsız olarak doğruluk değerini koruması beklenmektedir. Örneğin “Burada hava çok sıcak.” ifadesinin anlamı ve doğruluğu, sözün söylendiği mekân ve zamana göre değişmektedir. Aynı tümce,

Antalya'da yaz mevsiminde kullanıldığında doğru kabul edilirken Erzurum'da kış mevsiminde kullanıldığında doğruluk değerini kaybetmektedir. Dolayısıyla sözcenin anlamı ve doğruluğu, taraflar arasında ortak olarak paylaşılan bağlama göre şekillenmektedir. Başka bir örnekle "Yarın sınav var." önermesi ancak konuşur ve dinleyicilerin ortak bir zaman gönderimi paylaştığı bağlamda doğruluk değerine sahip olmaktadır. Bu tümcenin doğruluk değerinin sabit kalması, bağlamın konuşma süresince aynı kalmasına ve taraflar tarafından açıkça anlaşılmasına bağlıdır.

Sonuç olarak bağlamın ortak ve sabit olduğu durumlarda önermenin doğruluk koşulları sağlıklı biçimde işletilebilmektedir. Bağlamın sıkça değiştiği veya açık biçimde tanımlanmadığı hâllerde ise aynı ifade farklı doğruluk değerleriyle ele alınabilir. Bu nedenle tıpkı konuşur bakış açısında olduğu gibi bağlamın da görece değişmez tutulması veya en azından iletişimin tarafları arasında netleştirilmesi, doğruluk koşullarının yerinde uygulanmasını sağlamaktadır. Görüldüğü üzere bağlamın değişkenliği söz konusu olduğunda, anlam ve doğruluk koşulları da değişime uğramaktadır. Bu sebeple önermelerin doğruluğunu değerlendirme aşamasında, iletişimin tarafları tarafından ortak biçimde kabul edilmiş ve konuşma boyunca değişmeyen bir bağlamın oluşturulması önem taşımaktadır. Bağlamın istikrarı sağlandığı sürece, önermeler doğruluk koşulları açısından tutarlı ve geçerli olacaktır.

SONUÇ

Doğruluk koşulu, bir önermenin dış dünyadaki gerçeklikle örtüşüp örtüşmediğini belirleyen ölçütleri ifade etmektedir. Bu bağlamda, ön koşullar ve temel koşullar, doğruluğun hangi esaslar ışığında değerlendirileceğini ortaya koymaktadır. Bir önermenin doğru olarak kabul edilebilmesi için ön koşulların başında önerme değerinin varlığı gelmektedir. Önerme değeri, bir sözcenin mantıksal açıdan anlamlı ve doğrulanabilir-yanlışlanabilir nitelikte olmasını gerektirmektedir. Bunun yanı sıra dilin ana dili konuşurları tarafından kullanılması ve paylaşılan bir kültürel arka planın bulunması, değerlendirme sürecinde yaşanacak olası anlam kaymalarını en aza indirmektedir. Böylelikle önermenin bütüncül bir biçimde anlaşılması ve geçerli bir doğruluk sınamasına tabi tutulması kolaylaşmaktadır.

Temel koşullar, bir önermenin gerçekten doğru kabul edilebilmesi için gereken asıl ölçütleri içermektedir. Uygunluk, bu ölçütlerin başında yer almaktadır. Bir önermenin gerçeklikle ne ölçüde bağdaştığı, onun uygunluk ilkesine bağlı kalıp kalmadığını açığa çıkarmaktadır. Nesnellik, bu süreçte konuşurun duygu ve düşünce katılımını asgari düzeye indirmekte, kanıtlanabilir ve herkesçe kabul görmüş verilerin öne çıkmasına olanak tanımaktadır. Kanıtlanabilme, deney, gözlem veya mantıksal çıkarımlarla desteklenen önermelerin diğerlerine göre daha yüksek bir doğruluk statüsü kazanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda şüpheden uzaklık da doğruluğu pekiştirmekte, ortak kabul gören ve yine deneysel ya da gözlemsel açıdan sınanabilir bilgilere dayanan önermeler şüpheyi yer vermemektedir. Bunların yanı sıra mutlak ya da salt gerçeklik, öznelikten tamamen uzak, genel-geçer koşullarla doğrulanabilen bilgileri işaret etmektedir. Bu düzeydeki önermeler, tarihsel, bilimsel veya deneysel olarak hiçbir çelişki barındırmadığında tam bir doğruluk konumu elde etmektedir. Konuşur bakış açısı ise tarihsel veya toplumsal olayları öznel bir çerçevede yorumluyor olsa bile nesnellik ve uygunluk çerçevesinde değerlendirildiğinde bilginin gerçeklikle

bağını zedelediği sürece temel koşulları yerine getirmektedir. Son olarak bağlam da doğruluk koşullarına doğrudan etki etmekte, hangi zaman ve mekân içerisinde, hangi niyetle ve hangi bilgilere dayanarak söylenen önermenin doğru sayılacağını belirlemektedir.

Tüm bu bilgiler, doğruluk koşulunun kapsamlı bir inceleme gerektirdiğini göstermektedir. Doğruluk koşullarını oluşturan ön koşullar (önermenin mantıksal tutarlılığı ve doğrulanabilir-yanlışlanabilir olması, ana dil konuşurluğu ve ortak kültürel gönderimlere sahip olma) sağlandığında temel koşullar aşaması devreye girmektedir. Bu aşamada uygunluk, nesnellik, kanıtlanabilme, herkesçe kabul görmürlük ve şüpheden uzaklık gibi ölçütler önermeyi geçerli veya geçersiz kılmaktadır. Mutlak gerçeklik, her durumda evrensel şekilde doğrulanabilen ve öznellikten sıyrılmış bilgiler için geçerli sayılmakta, bu bilgileri bütünüyle gerçek kılmaktadır. Konuşur bakış açısı ise belirli bir tarihî, kültürel veya toplumsal olaya ilişkin ifadelerin öznellik barındırmasını doğal kılmakta ancak nesnel ve kanıtlanabilir verilerle desteklendiğinde doğruluk koşullarını zedelememektedir. Bağlam ise hangi zaman, mekân veya toplulukta ifade edildiğini belirleyerek önermenin doğrulanabilmesini kolaylaştırmakta ya da zorlaştırmaktadır. Sonuç itibarıyla ön koşulları ve temel koşulları karşılayan bir önermenin doğru sayılması için nesnel ve kanıtlanabilir unsurlara dayalı tutarlı bir yapı sunması gerekmektedir. Bu bütüncül bakış açısı, iletişimin her aşamasında doğruluğun nasıl belirlendiğini, hangi durumlarda tartışmaya açık olduğunu ve hangi etkenlerin değerlendirme sürecinin dışında kaldığını serimlemektedir. Böylece hem dilbilimsel hem de mantıksal ve toplumsal yönleri kapsayan geniş bir çerçeve içinde önermelerin doğruluk koşullarına uygunluk derecesi anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bach, Emmon W. (1989). *Informal Lectures On Formal Semantics*. USA: State University of New York Press.
- Cable, Seth (2014). *From Logic to Montague Grammar: Some Formal and Conceptual Foundations of Semantic Theory*. Massachusetts: University of Massachusetts Amherst.
- Davidson, Donald (1967). "Truth and Meaning". *Synthese* 17(3), 304-323.
- Dumanoglu Cosgrave, Demet Tuğçe (2025). *Dil Felsefesinde Doğruluk-Değeri Sezgisel Tartışmaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Dummett, Michael (1978). "Truth and Other Enigmas". *Library of Congress Cataloging in Publication Data*. USA: United States of America.
- Frege, Gottlob (1952). "On Sense and Reference". *Philosophical Writings*. (Ed. ve Çev. Peter Geach ve Max Black). New York: Philosophical Library, 56-78.
- Hadot, Pierre (2015). *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*. (Çev. Murat Erşen). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hirik, Seçil (2024). "Türkçede "Doğruluk" Kavramı ve "Doğruluk Koşulları" Üzerine Dilbilimsel Bir Değerlendirme". Konya: Eğitim Kitabevi.
- Partee, Barbara H. (2007). "Compositionality and Coercion in Semantics: The Dynamics of Adjective Meaning". *Cognitive Foundations of Interpretation*. Netherlands: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences.
- Russell, Bertrand (2007). "Belirsizlik". *Felsefe Arkivi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.

- Russell, Bertrand (2013). *Anlam ve Doğruluk Üzerine*. Ankara: İtalik Kitapları.
- Searle, John R. (2011). *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Tarski, Alfred (1944). "The Semantic Conception of Truth: and the Foundations of Semantics" *Philosophy and Phenomenological Research* 4(3), 341-376.
- Tepe, Harun (2016). *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Utku, Ali (2014). *Wittgenstein: Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig (1996). *Tractatus Logico-Philosophicus*. (Çev. Oruç Aruoba). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Melek İlayda Sarı

Türk Romanında Bilimkurgu

(1996-2019)

Günce Yayınları

Oktaç Yivli

Öykü Nasıl Okunur

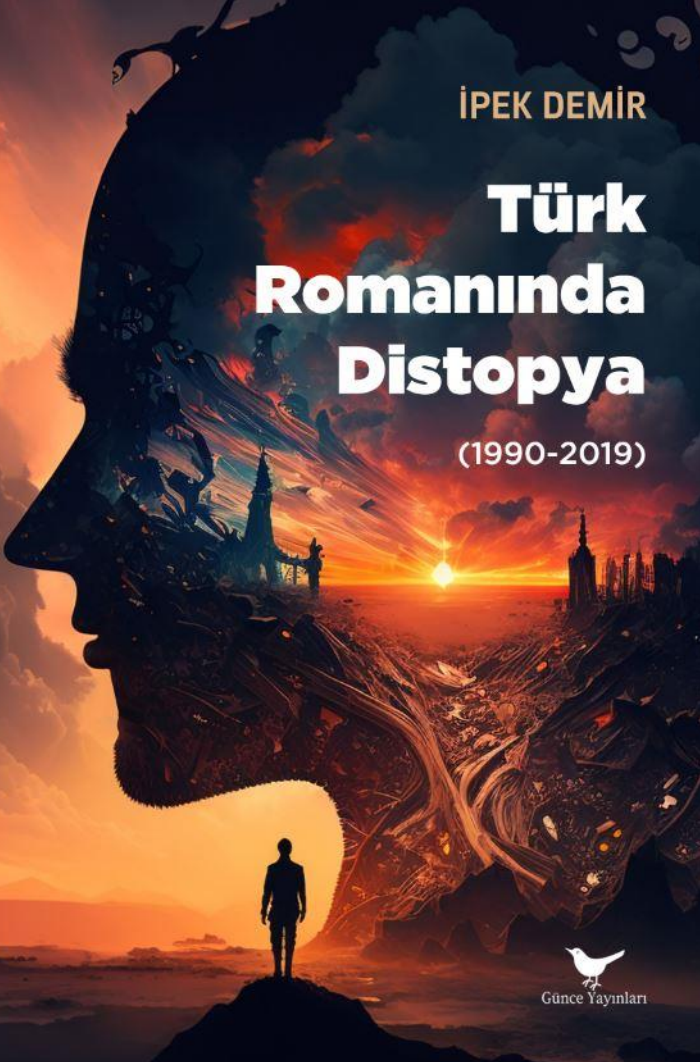
modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

İPEK DEMİR

Türk Romanında Distopya

(1990-2019)

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları